

Βιβλίο

Γράφει ο ΝΙΚΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

Κυρίαρχο λογοτεχνικό είδος της εποχής μας - μας αρέσει ή όχι - είναι το μυθιστόρημα. Λίγοι όμως, ακόμα και ανάμεσα στους μελετητές και ιστορικούς της λογοτεχνίας, γνωρίζουν πως πρόγονός του - και μάλιστα όχι σε «άγρια» κατάσταση - υπήρξε το αρχαίο ελληνικό μυθιστόρημα.

Η άγνοια αυτή πρέπει να χρωθεί στην αδιαφορία των κλασικιστών - και κυρίως των ελληνοιστών - να επισημάνουν και αυτή την οφειλή του δυτικού πολιτισμού στην αρχαία Ελλάδα. Οι κλασικοί φιλόλογοι συνήθως αναλώνουν το μελάνι τους στο να υποδείξουν την οφειλή μόνο στην επική, τη λυρική και τη δραματική αρχαία ελληνική ποίηση.

Το αρχαίο ελληνικό μυθιστόρημα μορφοποιήθηκε μάλλον στην όψιμη ελληνοιστική εποχή, δηλαδή στον πρώτο π.Χ. αιώνα. Το ζήτημα δεν έχει χρονολογικώς επιλυθεί - η ανάγνωση και η αποκατάσταση παπυρικών ευρημάτων συνεχίζεται. Πάντως πολλοί μελετητές επιμένουν ακόμη πως το νέο λογοτεχνικό είδος πρωτοπαρουσιάστηκε με ολοκληρωμένη μορφή κάποτε ανάμεσα στο 2ο και στον 3ο αιώνα μ.Χ., συνδέοντας έτσι την εμφάνισή του με τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Η άποψη αυτή όσο περνάει ο καιρός αποδυναμώνεται καθώς οι έρευνες δείχνουν πως χώρος και χρόνος για να ευδοκιμήσει το νέο είδος ήταν μάλλον η ελληνιστική περίοδος (330-30 π.Χ.), μια εποχή που - με το άπλωμα του ελληνοισμού σε όλον σχεδόν το γνωστό τότε κόσμο - ευνοούσε την έμφυτη τάση των Ελλήνων για την περιπέτεια και την εξερεύνηση του αγνώστου.

Όπως επισημαίνει ο Tomas Hägg «Αναμφίβολα το μυθιστόρημα ταιριάζει πολύ σε αυτόν τον ελληνιστικό περίγυρο, τουλάχιστον ως προς τα εξωτερικά του στοιχεία: ταξίδια χερσαία και θαλάσσια, πειρατές και ληστές, απαγωγές, δουλεία, παραξενιές της τύχης, θρησκευτικός συγκρητισμός». Μπορεί το αρχαίο μυθιστόρημα να διαφέρει κατά πολύ από τον σύγχρονό μας απόγονό του, όμως και αυτό είχε ως επίκεντρό του την ανθρώπινη κατάσταση. «Στο μυθιστόρημα - γράφει ο T. Hägg - δεν συναντούμε ήρωες και μορφές μυθολογίας, αλλά άτομα, που ακόμα κι αν είναι προικισμένα με θεϊκό κάλλος, έχουν ανθρώπινα αισθήματα και προβλήματα».

Αυτός ήταν άλλωστε και ο λόγος που το αρχαίο ελληνικό μυθιστόρημα γνώρισε μεγάλη δόξα για αιώνες: από την ελληνιστική περίοδο ως και τους βυζαντινούς χρόνους - οπότε αρχίζει η συγγραφή νέων μυθιστορημάτων. Φαίνεται μάλιστα πως το πιο φανταστικό αναγνωστικό κοινό του νέου είδους λογοτεχνίας ήταν οι γυναίκες. Το αρχαίο μυθιστόρημα ξεκίνησε ως ένα μείγμα ερωτικής και ταξιδιωτικής περιπέτειας - ερωτικό πάθος, εξαφάνιση, ανεύρεση, αναγνώριση - έγινε κωμικό είδος στα χέρια των Ρωμαίων (τελικά οι Ρωμαίοι αποδείχθηκαν καλοί μόνο στα διοικητικά, στη στρατηγική και στο δίκαιο), πέρασε από την ιστοριογραφία και βιογραφία για να καταλήξει στην αιογραφία (πράξεις και μαρτύρια αγίων), αλλά και να επανέλθει στην ερωτική περιπέτεια.

Το αρχαίο μυθιστόρημα παρουσιάζει δυο αναγεννήσεις: Η πρώτη σημειώνεται στη βυζαντινή εποχή, ύστερα από μια περίοδο σιωπής οκτακοσίων χρόνων - στον αιώνα των Κομνηνών και της βυζαντινής αναγέννησης - και η δεύτερη αρχίζει στο δυτικό κόσμο, έναν περίπου αιώνα μετά την

άλωση της Κωνσταντινούπολης. Η δεύτερη αναγέννηση είναι που έκανε το αρχαίο μυθιστόρημα γνωστό σε όλον τον κόσμο. Στη διάδοσή του βοήθησαν δυο παράγοντες: η τυπογραφία και η μετάφρασή του στις εθνικές γλώσσες.

Αν ήθελε κανένας να εντοπίσει τους πρόγονους του αρχαίου μυθιστορηματος θα έπρεπε να ανατρέξει σε ολόκληρη - από τις αρχές της - την ελληνική γραμματεία. Οι φιλόλογοι υποδεικνύουν την «Οδύσσεια» του Ομήρου, όπου το πάθος συνδυάζεται με την περιπέτεια: τις τραγωδίες του Ευριπίδη, όπου ο συναισθηματισμός κυριαρχεί τον Ηρόδοτο, στην ιστορία του οποίου έ-

χουν επισημανθεί ολόκληρες νουβέλες: την «Κύρου Παιδεία» του Ξενοφώντα: τον κωμωδιογράφο Μένανδρο: τους «Ηθικούς χαρακτήρες» του Θεόφραστου, καθώς και τις φανταστικές ταξιδιωτικές διηγήσεις. Όπως επισημαίνει ο T. Hägg, «Ο συγγραφέας του πρώτου ελληνικού μυθιστορηματος, όποιος κι αν ήταν, δεν δημιούργησε εκ του μηδενός. Και εκείνος, όπως και οι διάδοχοί του στο νέο είδος, ήταν πολύ επηρεασμένοι από όσα διάβαζε, άκουγε και έβλεπε: από το έπος, την ιστοριογραφία, τις ταξιδιωτικές διηγήσεις, το δράμα, την ερωτική ποίηση και τη ρητορική της εποχής».

Ο Tomas Hägg (1938) είναι καθηγητής της κλασικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μπέργκεν (Νορβηγία). Γεννήθηκε στην Ουψάλα, όπου και σπούδασε. Έχει δημοσιεύσει πολλές πραγματείες και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και δυο ακόμα βιβλία:

«Η αφηγηματική τεχνική στα αρχαία ελληνικά μυθιστορήματα» (1971) και «Ο Φώτιος ως μεσάζων της αρχαίας λογοτεχνίας» (1975). Η εργασία του «Το αρχαίο μυθιστόρημα» πρωτοεκδόθηκε στην Ουψάλα το 1980, το 1983 μεταφράστηκε στα αγγλικά, απ' όπου η ελληνική μετάφραση με προσθήκες από την ελαφρώς αναθεωρημένη γερμανική έκδοση του 1987. Από τους τίτλους και μόνο των βιβλίων του γίνεται φανερό πως επίκεντρο της έρευνάς του είναι η ελληνική λογοτεχνία της μετακλασικής περιόδου.

Στο «Αρχαίο μυθιστόρημα» το θέμα προσεγγίζεται πολλαπλώς: αρχικά γίνεται μια εκτίμηση του «ιδεώδους» ελληνικού μυθιστορηματος και εξετάζεται η προσφορά των δημιουργών (Χαρίτων, Ξενοφών Εφέσιος, Ιάμβλιχος, Λόγγος, Αχιλλέας Ζάτιος, Ηλιόδωρος), εξετάζεται η προσφορά του δημιουργού των μυθιστορημάτων του Νίνου του Σεσόγωση και της Παρθενόπης, όπως επίσης και η βυζαντινή αναγέννηση. Κατόπιν προσδιορίζεται το κοινωνικό υπόβαθρο μέσα στο οποίο έζησαν και το οποίο απεικονίζουν οι συγγραφείς στα έργα τους. Ειδικά κεφάλαια είναι αφιερωμένα στη γενεαλογία του μυθιστορηματος και στο πέρασμά του από το ιστορικό στο μεσαιωνικό «λαϊκό βιβλίο». Η εξέταση του ελληνικού μυθιστορηματος τελειώνει με τη βυζαντινή εξέλιξή του. Ακολουθεί κεφάλαιο για το ρωμαϊκό κωμικό μυθιστόρημα (Πετρώνιος, Απουλήιος κ.λπ.) και τέλος γίνεται επισκόπηση της αναγέννησης του ελληνικού μυθιστορηματος στη Δύση.

Ο Tomas Hägg έγραψε το βιβλίο του με μια συγκεκριμένη πρόθεση: «Να παρουσιάσει το αρχαίο μυθιστόρημα σε σημερινούς αναγνώστες, έξω από το στενό κύκλο των φιλόλογων», ακόμη να είναι προσίτο σε ανθρώπους «που δεν είναι εξοικειωμένοι με την ιστορία και τον πολιτισμό της αρχαιότητας». Νομίζω πως η προσπάθειά του δεν ήταν ανώφελη. Στη γλώσσα μας το βιβλίο του ευτύχησε να πέσει στα χέρια της ποιήτριας και μεταφράστριάς Τζένης Μαστοράκη, ενώ τα παραθέματα από τα αρχαία μυθιστορήματα χρωστούν τη μετάφρασή τους στο συγγραφέα και κλασικιστή καθηγητή Γιώργη Γιατρομανωλάκη.

• Αυτές τις μέρες κυκλοφόρησε το μυθιστόρημα «Μέγας Αλέξανδρος» (ή αλλιώς η «Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου») σελ. 279, από τις εκδόσεις «Νέα Σύνορα», με εισαγωγή - σημειώσεις του Ρίτσαρντ Στόουνεμαν και σε μετάφραση της Λίλης Ιωαννίδου. Το μυθιστόρημα του Μέγα Αλέξανδρου είναι ένα από τα αρχαία μυθιστορήματα που εξετάζει στην έρευνά του ο Tomas Hägg.

□ TOMAS HÄGG: Το αρχαίο μυθιστόρημα («Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης»), σελ. 301.

Αρχαία Λόμιψη

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

ΜΑΡΤΙΟΣ 1993